

עו"ד על הפרשה

פרשת השבוע, תצוה, תשע"ה
גיליון מס' 16
עורך: אלישי בן-יצחק, עו"ד
עורכת לשונית: עינב פלק

"ועשית בגדי קודש לארון אחיך לכבוד ולתפארת"

הלבוש בהלכה

אברהם סופר*

אקדמות מילין

פרשתנו עוסקת בין היתר בלבושם ובמדי עבודתם של הכהנים בבית המקדש. אפשר להבחין בשתי שכבות של מדים: השכבה שחייבים בה כל הכהנים, והיא כותונת, מכנסיים, מצנפת ואבנט, והשכבה שהיה חייב בה רק הכהן הגדול, ובה עוד ארבעה בגדים: חושן, אפוד, מעיל וציץ. בגדים אלו אינם בגדר המלצה; על הכהן חלה החובה לשרת בהם ובהם בלבד.

עוד מראשית האנושות היה הבגד אמצעי להעברת מסרים בתקשורת בין-אישית וכלי ביטוי להצגת רגשות ותחושות. לראשונה אנו פוגשים בבגד לאחר שאדם וחווה אכלו מעץ הדעת. לאחר שחטאו השניים, הדבר הראשון שנתנו את דעתם עליו היה כי הם ערומים, ומחמת הבושה תפרו לעצמם בגדים מעלי תאנה ועשו להם חגורות.¹ משם אנו ממשיכים אל יעקב, שנמלט מפני עשיו אחיו. במנוסתו הוא עוצר ומבקש מהאל רק "לחם לאכול ובגד ללבוש".² בהמשך מפגין יעקב את אהבתו ליוסף בנו על פני אחיו באמצעות כתונת פסים,³ וכך גורם להם לקנא בו. בעקבות זאת מוכרים האחים את יוסף ומציגים לאביהם את אותה כותונת צבועה בדם כראיה למותו של יוסף.⁴

גם בתקופת המלכים שימש הבגד אלגוריה לשלטון ולהפיכה. כאשר מבשר שמואל הנביא לשאול המלך כי קץ שלטונו קרב ובא וכי כס המלוכה עתיד לעבור לאחור, שאול מנסה לאחוז בדש מעילו של שמואל וקורע אותו. שמואל מודיע לו שבאותו אופן יקרע אלוקים את מלכותו ויעבירה לאחור.⁵ בהמשך נודע לשאול כי דוד עתיד למלוך תחתיו והוא מנסה להמיתו, אולם דוד ניצל. כאשר נקרית לדוד הזדמנות להמית את שאול הוא נמנע מכך, כורת את כנף מעילו של שאול וכך מבקש להודיעו כי הוא חף מכל פשע.⁶ לעומת שאול, בנו יהונתן משלים עם מלכותו של

דוד; הוא נותן לו את מדיו וכך מבקש לומר לו כי הוא מוותר על זכותו לרשת את כס המלוכה.⁷ במגילת אסתר, שנקרא בה השבוע, כאשר נודע למרדכי על מזימתו של המן הוא קורע את בגדיו ולובש שק ואפר.⁸ בניסיון לעורר את תשומת הלב הציבורית למזימתו של המן.⁹ לאחר מכן שואל אחשוורוש את המן מה לעשות "באיש אשר המלך חפץ ביקרו", וזה משיב לו כי בין היתר עליו להלבישו מדי מלכות.¹⁰

כאמור, הלבוש מייחד את האדם בסביבתו ומשקף את מעמדו ואת ייחודו ביחס לאחרים. בשל כך אף ציוותה התורה על הכהנים המשרתים בבית המקדש להתלבש בקוד לבוש מסוים ועל הכהן הגדול להתלבש בקוד לבוש שונה. להלן אסקור בקצירת האומר היבטים הלכתיים של הלבוש בהלכה.¹¹

לבוש במעמד הליך משפטי

בימינו מקובל כי שופט היושב בדין מתעטף בגלימה;¹² ראשית כדי לעורר בעצמו כבוד ראש למלאכת השיפוט, ושנית כדי לעורר בבעלי הדין יראת כבוד כלפי ההליך השיפוטי. כך אנו מוצאים במסכת שבת¹³ כי מעת שהדיינים מתעטפים בטלית, מתחיל בפועל הליך המשפט. וכך פסק הרמב"ם בעניין:¹⁴

כל בית דין של ישראל שהוא הגון שכינה עמהן. לפיכך צריכין הדיינין לישב באימה ויראה ועטיפה וכובד ראש ואסור להקל ראש או לשחוק או לספר בשיחה בטילה בבית דין אלא בדברי תורה וחכמה.

⁷ ראו פירוש המלבי"ם על שמואל א, יח ד.

⁸ אסתר ד א.

⁹ ראו פירוש המלבי"ם על מגילת אסתר ד א.

¹⁰ אסתר ו, ו-ח.

¹¹ ראו עוד: מיכאל ויגודה, "הלבוש במשפט ובהלכה" פרשת השבוע – עיונים משפטיים בפרשיות התורה ג 51 (א' הכהן ומ' ויגודה עורכים, תשע"ב).

¹² עורכי דין לובשים גלימה בערכאות מסוימות מכוח סעיף 3 לכללי לשכת עורכי הדין (מדי משפט), תשס"ו-2005.

¹³ בבלי, שבת י, ע"א.

¹⁴ משנה תורה, הלכות סנהדרין, פרק ג, הלכה ז.

*עו"ד אברהם סופר מתמחה במשפט פלילי, עוזר מחקר במכללת כרמל ומגשר.

¹ בראשית ב ז.

² בראשית כח כ.

³ בראשית לו ג.

⁴ בראשית לו, לא-לג.

⁵ שמואל א, טו כח.

⁶ שמואל א, כד, יא-יב.

או מצנפת זהובה, אלא מעבירים אותה ממנו, ונותנים לו כסות הראויה לו ל"ב חדש.

במקום אחר מצווה התורה על הנושה ליטול משכון חלף חובו:

אם חבל תחבל שלמת רֶעַךְ עד בא השמש תשיבנו לו. כי הוא כסותו לבדה הוא שמלתו לערו, במה ישכב והיה כי יצעק אלי ושמעתי כי חנון אני.²²

וכך פסק הרמב"ם בעניין:
"... הממשכן את חבירו... אם איש עני הוא ומשכנו דבר שהוא צריך לו הרי זה מצווה להחזיר לו העבוט עת שצריך לו. מחזיר לו את הכר בלילה כדי לישון עליו... עבר ולא השיב לו כלי היום ביום וכלי הלילה בלילה עובר בלא תעשה..."²³

מלבד הדאגה לכבוד האדם הקפידו חז"ל אף על שוויון בין הבריות מחשש להשלכות של פערים בין שכבות הציבור. לכן קבעו כי בט"ו באב, כאשר בנות ירושלים יוצאות לחולל בכרמים, יצאו בבגדי לבן שאולים כדי לא לבייש את מי שאין לה.²⁴

עוד מצינו במסכת שבועות²⁵ כדבר הזה:
מנין לשנים שבאו לדין, אחד לבוש סמרטוטין ואחד לבוש איצטלית בת מאה מנה, שאומרין לו: לבוש כמותו או הלבישהו כמותך? תלמוד לומר: 'מדבר שקר תרחק'.

ובעקבות זאת פוסק השולחן ערוך כך:²⁶
בצדק תשפוט עמיתך, איזהו צדק המשפט, זו השוויית שני הבעלי דינים בכל דבר... ואם היה אחד מהם מלובש בגדים יקרים והשני מלובש בגדים בזויים, אומרים למכובד: או הלבישהו כמותך, או לבוש כמוהו.

אמנם היו מבין הפוסקים האחרונים שלא הקפידו על הלכה זו, אם משום שהיום לא מטים את הדין בשל פערי לבוש²⁷ ואם משום שאין בכוחם של הדיינים לאכוף הלכה זו.²⁸

אחרית דבר

לבגד תפקיד חשוב הן במרחב הציבורי הן במרחב הפרטי, ויש בו כדי להבדיל את האדם מזולתו הן לחיוב הן לשלילה. ברם, בל נשכח כי אף שהבגד הוא כלי וביטוי חיצוני וחשוב, אל לו לאדם להסתתר מתחתיו, ועליו לזכור כי הוא שיוצק בו תוכן ומשמעות.

אמנם בימינו מנהג עטיפת הטלית בטל מן העולם וכבר אין מקפידים עליו, אולם כתחליף נהגו הדיינים לחבוש לראשם מגבעת שעה שישבו לדין, כפי שמעיד בעל ערוך השולחן:¹⁵

ועכשיו לא נהגו בעטיפה, ויש להשים הכובע על ראשו, וזהו אצלינו במקום עטיפה, כדרך שמיים הכובע בשעת תפלת מנחה וערבית כשאינו מעוטף בטלית, וגם בשעת הדין יש כבוד השכינה, שנאמר: 'אלהים נצב בעדת אל בקרב אלהים ישפוט' (תהלים פב, א). כלומר שהשם יתברך דן הדיינים שמטים מדוך הדין, ונותן שכר להדנים דין אמת.

אגב אורחה יצוין כי אף תלמיד חכם שאינו נושא תפקיד רשמי מחויב בקוד לבוש מוגדר, וזו לשון הרמב"ם¹⁶ בעניין:

מלבוש תלמיד חכם מלבוש נאה ונקי ואסור לו שימצא בבגדו כתם או שמנונית וכיוצא בהן ולא ילבש לא מלבוש מלכים כגון בגדי זהב וארגמן שהכל מסתכלין בהן ולא מלבוש עניים שהוא מזהה את לובשיו אלא בגדים בינוניים נאים ולא יהא בשרו נראה מתחת מדיו כמו בגדי הפשתן הקלים ביותר שעושים במצרים ולא יהיו בגדיו סחובין על הארץ כמו בגדי גסי הרוח אלא עד עקבו ובית יד שלו עד ראשי אצבעותיו ולא ישלשל טליתו מפני שנראה כגסות הרוח אלא בשבת בלבד אם אין לו להחליף ולא ינעל מנעלים מטולאים טלאי על גבי טלאי בימות החמה אבל בימות הגשמים מותר..."

לבוש כביטוי לזכויות אדם

האמורא רבי יוחנן היה נוהג לכוון את בגדיו "מכבדי",¹⁷ ואף במדרש מובא כי "כבודו של אדם בגדו".¹⁸ וכן נהגו דורשי רשומות לדרוש "לבושא – לא בושא".¹⁹ במסכת ברכות²⁰ נדון דיון מאלף בדבר מי שמגלה שעטנז בבגדו כשהוא מהלך בשוק; האם עליו לפשוט את הבגד מיד כדי לא להפר את איסור לבישת שעטנז או רק כאשר יגיע לביתו? זאת משום שהתפשטות בשוק פוגעת בכבודו של האדם ומבזה אותו.

כך נקבע גם בעניין גביית חוב כי כאשר יורדים לנכסיו של חייב אסור להותירו חסר כול, ומוטלת החובה להותיר לו פרטי לבוש לכל הפחות לצורך קיומו. כך פסק השולחן ערוך:²¹

מסדרין לבעל חוב. כיצד. אומרים ללוה: הבא כל המטלטלים שיש לך, ולא תניח אפילו מחט אחת... ונותנין לו מהכל מזון שלשים יום... וכסות י"ב חדש. ולא שילבש בגדי משי

¹⁵ ערוך השולחן, חושן משפט, סימן ת, סעיף ב.

¹⁶ משנה תורה, הלכות דעות, פרק ה, הלכה ט.

¹⁷ בבלי, שבת קיג, ע"א.

¹⁸ שמות רבה (מהדורת וילנא), פרשת בא, פרשה יח.

¹⁹ בבלי, שבת עז, ע"ב.

²⁰ בבלי, ברכות יט, ע"ב. וראו בעניין את דבריו המאלפים של השופט אלון בבש"פ 2145/92 מדינת ישראל נ' גואטה, פ"ד מו(5) 704, 719-717, בו נדונה פגיעה בכבודו של חשוד בשל הפשטת בגדיו לצורכי חיפוש, ונקבע כי בפגיעה שיש בה משום ביזוי צלם האלוהים שבאדם, כגון עריכת חיפוש בגופו והפשטת לבושו של אדם ברבים, נוהגת ההלכה הקפדה יתרה.

²¹ שולחן ערוך, חושן משפט, סימן צז, סעיף כג.

²² שמות כב, כה-כו.

²³ משנה תורה, הלכות מלוה ולוה, פרק ג, הלכה ה.

²⁴ משנה, תענית ד, ח.

²⁵ בבלי, שבועות לא, ע"א.

²⁶ שולחן ערוך, חושן משפט, סימן יז, סעיף א. לא למותר לציין כי שם

²⁷ הסימן "להשוות הבעלי דינין בכל דבר".

²⁸ הגהות הש"ך, חושן משפט, סימן יז, ס"ק ב.

הגהות הב"ח, חושן משפט, סימן יז.